

CAPUT II

I.—Dixi ego in corde meo: Vadam, et affluam deliciis, et fruar bonis. Et vidi quod hoc quoque esset vanitas.

Nam quia videbat versari se non posse in doctrinæ studiis, nisi abdicatis a se prius studiis voluptatis, ideo ad studia delectationis convertit mentem suam, exploraturus, utrum in eis inesset id, quod quaerebat, bonum. Ex quo primum intelligitur, quam sit inconstans humanus animus, quando sua studia nou defigit in Deo: nulla, enim, in re quiescit, sed cupiditatibus actus, pro eo atque illæ variae sunt et multiplicæ, ac sibi ipsis saepè contrariae, sic et ipse aliud ex alio semper appetit; et ut qui febre aestuant, jactant se et locum subinde mutant, sic ejusmodi animus, aucta cupiditatuum incensus, versat se in iis vitæ bonis, atque aliud ex alio eligit, quod in nullo eorum ejus, quam quaerit, quietis et levitationis ullam partem inveniat. Cuius rei exemplum appetit in Cain; quod et ipso de se fassus est, dicens (*Genes., iv*): *Ecce ejcisc me hodie a facie terræ, a facie tua abscondar, et ero vagus et profugus in terra.* Nam qui Deum deserunt, ii nusquam consistunt; sua, enim, mala mens exagitat ipsis, sua cupiditates requiescere non sinit. Unde et in psalmo (*xI*) de impiis dicitur in circuitu ambulare ipsos, quod sicut per prona impulsus orbis devolvitur, et sicut rota, leviter impulsa, movetur celeriter; sic isti, nulla in re adepti quiescentes, aliud ex alio quaerunt semper. Praeterea, etiam ex hoc intelligitur, multis saepe accidere quod evenit Salomon, ut exacta juventute in studiis virtutis, virilem actatem, mutata sententia, in studiis voluptatis consumant. Sed Salomon, quamvis a

litteris ad voluptates defluxerit, tamen suum errorem agnovit, easque tandem deseruit; nam dicit: *Et vidi quod etiam hoc esset vanitas.*

Ergo ait: *DIXI IN CORDE MEO.* Dicere in corde in iis Literis, secum statuere significat ac sibi praecipere. Unde sequitur: *VADAM, ET AFFLUAM DELICIAS.* Nam haec futura pro imperativis ponuntur; hebraice, enim, ad verbum: *VADE, OBSECO, ET AFFLUE DELICIAS.* Sic, enim, Salomon, cum animo suo loquens, hortatur ipsum: *ET AFFLUAM DELICIAS;* hebraice: *TENTABO TE IN LAETITIA.* Quasi dicat: vade, anime mi, et indulge voluptati; nam *tentare te*, id est, experiri tuum sensum volo, hoc est, vole experiri, utrum ea re satiatus conquiescas, utrum aviditati tuae sic fiat satis; vel certe experiar, utrum, congestis undique et cumulatis voluptatibus, explore cupiditates tuas possim. Quare recte latinus interpres id vertit: *ET AFFLUAM DELICIAS;* nam laetitia hoc loco in malam sumitur partem pro ea, quae ex corpore voluptate et e deliciis dedita vita percipitur. *ET FRUAR BONIS.*—Repetitio est ejusdem sententiae. Hebraice, ad verbum: *ET VIDE IN BONO.* Videre, enim, Hebraicis significat *frui*, ut liquet ex illo (*psalmi cv*): *Ut rideamus in bonitate tua,* id est, ut fruamur iis bonis, quibus fruuntur servi tui. Et rursus (*psalm. xxvi*): *Credo ridere bona Domini in terra viventium.* Porro id, quod dicimus bonum, hebraice est *בָּן tov*; quod et Hebraicis et Arabibus id proprie significat, quod dulcedinem conjunctam habet, id est, dulce et suave et voluptatis efficiens. Quare quod hic dicitur: *ET FRUAR BONIS* de iis intelligitur, quorum amore homines voluptarii capiuntur; quare Chaldaeus vertit: *ET TENTABO TE IN LAETITIA, ET VIDEO BONUM SAECULI HUJUS.* Sequitur:

2.—Risum reputavi errorem: et gaudio dixi: Quid frusta
deciperis?

Amplificat quod dixerat, vitam voluptuariam inanitatis esse plenam; quod, enim, optimum in ea videtur esse vita, ridere atque lactari, id dicit tantum abesse ab eo, ut ejus gratia expectata sit et studio prosequenda voluptas, ut risus sit error et gaudium res fallacissima. In quo debet adverti, hic non de quo cumque gaudio agi, sed de eo, quod gaudent homines (1) voluptatibus dedit; id, enim, hic reprehenditur, et erroris atque inanitatis plenum esse dicuntur. Nam est quoddam honestum et probabile gaudium, ut est, primum, id, quod ex Spiritu Sancto oritur, itaque inter fructus Spiritus recensetur a Paulo (*Gal.*, iii); deinde, id, quod modice quis gaudet, de quo Sapiens: *Vir sapiens vix tacite ridebit* (*Ecclesi. xxii*). Gaudium, igitur, quod asoti et voluptuari gaudent, quod est immodicum et effusum gaudium, vocaturque cachinnatio, ore didocto et elato vocis sono quod fit, id jure hic a Salomone reprehenditur: tum ob id, de quo gaudetur, non enim turpia quae sunt laetabilia esse possunt, itaque qui ob ea laetantur, eos Sacra Scriptura damnat, sic iniquis (*Prov.* II, XIV): *Qui laetantur, cum maleficerint, et exultant in rebus pessimis*; tum ob effusum in cachinnos lactitiae modum, quod ille oris gestus vocisque sonus viro gravi sit indignus, de quo illud certe est (*Ecclesiastes*, VII): *Sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti, et alibi* (*Ecclesiastici* XXI): *Fatuus in risu exaltat vocem suam. Agere, porro, ipsum de hujusmodi modico (sic) et turpi risu vel ex eo constare potest, quod in hebreao ad verbum sic: RISUI DIXI INSANIENS, AUT INSANIRE FACIENS. Nam, certe, ille oris habitus, qui in effuse*

(1) PP. Augustiniani Matritenses id ita exponunt: «*Gaudere gaudium eo sensu dicitur, quo vivere vitam.*»

ridenti conspicitur, insani hominis animus esse videtur. Quod ipsum non male et Interpretes graeci expresserunt, vertentes: **RISUM VOCAVI CIRCULATIONEM**; id, autem, est, insaniam, quoniam insanii caput atque corpus totum saepe rotant.

Quod, autem, sequitur: **ET GAUDIO DIXI: QUID FRUSTRA DECIPERIS?** significat in gaudio, quod ex corpore percipitur voluptate, deceptionem inesse maximam. Nam gaudet nemo, nisi ob ea bona, quae consequuntur est, aut se certo consequatur sperat: itaque, boni praestantis aut spes aut consequentio gaudii comes semper esse solet, quorum tamen neutrum in eo adest gaudio, quod voluntarii homines gaudent; ex quo efficitur, ut sit fallax et inane gaudium. E fallaci, enim, non ex vero consequunt gaudio laetantur; tantumque ab eo abest, ut eos bona aliqua spes foveat, ut acerbi lucius maximique moerores a tergo illos comitentur, sicut supra scriptum est (*Prov.*, XIV): *Extrema gaudii luctus occupat*. Quare in hebreao opime: **ET GAUDIO DIXI: QUID HAEC FACIS?** quasi, gaudium allocutus, ita dicat: quare, o gaudium, tam laetaris atque gaudes? nam neque ex eo, quod adest, bono gaudendi causam habes; est, enim, fallax et caducum bonum: neque ex eo, quod speras, aut eventuarum certo postea est, tam habes, cur laetere, quam cur moerore maximo intabescas. Sequitur:

3.—Cogitavi in corde meo abstrahere a vino carnem meam, ut unum transferrem ad sapientiam, devitaremque stultitiam, donec viderem, quid esset utile filii hominum.

Vini vocabulum in Saeris Litteris ad corporeas atque venereas significandas voluptates transfertur, ut appareat in illo: *Quia meliora sunt ubera tua vino*. Anteponit, enim, spirituales delicias corporeis voluptatibus, quas vinum merito nominat; quod sicut vinum, largius haustum, inebriat,

sic voluptates istae a recto mentis statu homines movent,
ex quo Poeta (1) venerem et vinum recte conjunxit:

*Nec veneris, nec tu vini capiaris amore;
uno, namque, modo venus et vina nocent.*

Igitur, Salomon, quia, ut modo dicebat, re ipsa didicerat in voluptuaria vita et in studiis delectationis nullum verum inesse bonum, ideo nunc dicit avocasse a deliciis animum, et ad studium sapientiae, quod abjecerat, iterum convertisse. Itaque, his verbis se ad meliorem conversum esse mentem declarat; declarataque eo modo, ut animi a peccato ad justitiam conversionis perfecta in illis imago exstet. In ea, enim, primum a malo receditur, anteactam detestando vitam; deinde, amore justitiae ad id, quod bonum est, animo acceditur; postremo, quod semel apprehensum bonum est, id constanter retinetur. De primo dicit cogitavisse secum, hoc est, decrevisse, a vino abstractare carnem suam, id est, non amplius voluntatibus indulgere. De altero ait, id decrevisse, ut animum suum transferret ad sapientiam et devitaret stultitiam. De tertio, autem, ita subjicit: DONEC VIDEREM, QUID ESSET UTILE FILIUS HOMINUM; quo animi sui ac decreti firmitatem in semel suscepto sapientiae studio declarat. Porro, hoc loco Vulgata versio multum a graecorum Interpretum versione, et, ut nonnulli dictant, ab hebraica distat veritate. Nam Graeci, contrario prope sensu, sic: CONSIDERAVI IN CORDE MEO, UT TRAHEREM CARNEM MEAM IN VINUM, ET COR MEUM DUXIT ME IN SAPIENTIAM, UT OBTINEREM STULTITIAM, DONEC VIDEREM, QUOD ESSET BONUM. Et Chaldaeus similiter: EXPLORAVI IN CORDE MEO AD PROTRAHENDUM IN DOMUM VINI CARNEM MEAM. Cum quibus hebraea concordare videntur; quae sic: COGITAVI IN CORDE MEO TRAHERE IN VINO CARNEM

(1) In exemplaribus PP. Matritens. legitur ad marginem: «Basi-
lius. Vide, inter Epigrammata vetera, *De venere et vino.*»

MEAM, quibus significatur, non voluptates abjecisse, sed immersisse se in illis; itaque veteres, qui græcorum Interpretum versione usi sunt, acceperunt. Sed, certe, primum hebraea verti in eum sensum possunt, in quem illa noster convertit; *¶* enim *de vino*, aut *circa vinum* verti potest, quod *¶* Hebraicis nonnumquam pro *de* latino ponatur, et id, in quo actio versatur, significat *Exod. xxxv, Levit. viii.* Itaque, circa vimum carnem suam tradere studuisse, quod dicit, idem est quod avocavisse dicere carnem suam, quantum ad vimum attinet, ab eo quod cupiebat, et ad honesti studium traxisse. Hispane: *Hiceme fuerza en el vino;* id, quod noster expressit. At obstant Graeci; nos illis, potius (1). Sed et ii, quod sequentur habuerunt; nam hebraea significativa sunt ambiguæ, et id expisserunt, quod non abhorret a vero, quamquam id non uno omnes modo explicarunt. Quidam, enim, sic: Salomon primo studuit sapientiae; eo offensus, postea voluptati se dedidit; hujus, deinde, vanitate perspecta, experiri voluit, utrumque simul quantum ad bene beateque vivendum valeret. Itaque, COGITAVIT IN VINO TRAHERRE CARNEM SUAM, ET EOR SEDUXIT ipsum IN SAPIENTIAM; id est, voluit atque decrevit sensu servire voluntatibus, animo atque mente vacare doctrinae studiis, hoc est, res diversissimas copulare decrevit. Fuerunt apud philosophos variae de summo bono sententiae: Stoici, in honestate et sapientia; Epicurus, in voluptate; in utroque simul, Callipho Dinomachusque extrellum bonorum ponebant. Ergo Salomon Stoicorum viam ingressus primum, mox ad Epicuri partes deficiens, nunc tandem ad Calliphonis sectam deflectit, aut certe deflexisse se dicit; et e plurimis de ultimo bonorum fine sententias, tres, suo quamque tempore, videtur sequutus, quarum duae simplices erant, tertia juneta atque duplex. Alter Div. Hieronymus: COGITAVI, UT TRAHEREM IN VINO CAR-

(1) Ad haec PP. Matrit.: «Supple obstamus.»

NEM MEAM, ET COR MEUM DUXIT ME IN SAPIENTIAM; id est, cum decrevissem totum me trahere voluptati, me tamen mea mens, ab ea retractum, ad sapientiae studium perduxit. Aliis videtur, Salomon dicere, se prae nimio voluptatum studio, sua sapientia abusum, intendisse ingenium, quo excellebat, eas ut sibi pararet, quantae maximaes esse possent. Quod, enim, ait: COGITAVI IN CORDE MEO TRAHERE IN VINO, id est, in voluptatem, CARNEM MEAM, ET COR MEUM DUXIT ME IN SAPIENTIAM, UT OBTINEREM STULTITIAM, sic explanant: et omnem artem adhibere, UT OBTINEREM, id est, ut perfecte compos efficeret STULTITIAE, hoc est, corporeae voluptatis, et ut ME nequitiae totum tradarem; cui valde consentanea sunt, quae sequuntur. Sequitur, enim:

**4.—Magnificavi opera mea; aedificavi mihi domos,
et plantavi vineas.**

Nam omnia ista, majoris voluptatis consequendae causa, summo ingenio a Salomone excogitata fuerunt, et mirabili arte constituta et perfecta, ut in libris *Regum* scribitur. Itaque, ait:

**5.—Feci hortos et pomaria, et consevi e cuncti generis arbo-
ribus.—6.—Et extruxi mihi piscinas.**

Piscinas vocat, quas Hispani *Albercas*, nomine ex hebreo deducto; in quibus vel e fontibus derivatae, vel e puteis eductae, continentur aquae, quibus sata irrigantur. Quare addit: UT IRRIGAREM SILVAM LIGNORUM GERMINAN-
TIUM. Sed pergit ea recensere, quae sibi paravit, dum suis cupiditatibus obsecundat.

7.—Posedi servos et ancillas, multamque familiam habui.

Familiae nomine intelliguntur verna, ut ex hebreo liquet, in quo sic: POSSEDI SERVOS ET ANCILLAS, ET FILII DOMUS FUERUNT MIHI; sic, enim, Hebrei vernas appellant, pertinetque id ad domus ac divitiarum amplitudinem; ex quo, ille ditis examen domus verna vocat. Sed addit: AR-
MENTA, QUOQUE, ET MAGNOS OVIVM GREGES, ULTRA OM-
NES, QUI FUERUNT ANTE ME IN HIERUSALEM. Haec quanta fuerint, e tertio libro historiae *Regum* cognoscere licet; et similiter, quae sequuntur:

**8.—Coacervavi mihi argentum et aurum, et substantias
Regum atque Provinciarum.**

Pro substantia hebraicum מִזְבֵּחַ peculum significat; eo, porro, Olympiodorus intelligit tributa (1) et vectigalia, quae penduntur regibus. Nam ea auxisse Salomonem constat, et graviora populi imposuisse, quam suus Pater; ex quo illae populi voces adversus Roboamum, Salomonis filium (III Reg., XII): *Pater tuus durissimum jugum imposuit nobis.* Ego existimo eo significatam regiam supellecitem, his pane: la *recdmara*. Pergit, porro: FECI MIHI CANTORES ET CANTATRICES ET DELICIAS FILIORUM HOMINUM, SCYPIOS ET URCEOLOS AD VINA FUNDENDA. Pro scyphis et urceolis alii: CAPTIVOS ET CAPTIVAS, quibus significari dicunt bello cap-
tas formosas mulieres; et sanc, vocabula hebraea varie in-
terpretari possunt, sed Chaldaeus cum nostro consentit.
Sequitur:

(1) Codex D: *bruta*, certe pro *tribula*.

**9.—Et supergressus sum opibus omnes, qui ante me fuerunt
in Hierusalem; et sapientia quoque perseveravit mecum.**

Quaeritur, quem habeat sensum quod dicit: ET SAPIENTIA PERSEVERAVIT MECUM? Nam in tanta deliciarum copia, et in vita tot cupiditatibus dedita, nullus locus reliqui videtur sapientiae. Quidam ita distinguunt: sapientiam aliam esse coelestem, quam Jacobus (iii) pudicam esse dicit, et pacificam et modestam; aliam, autem, mundanam, quam idem animalem et diabolicam nominat: prioris generis sapientiam, quo tempore Salomon voluptatibus se immersit, non perseverasse cum ipso; perseverasse mundanam, que in cognitione rerum atque naturae versatur. Huic interpretationi favent hebreas, quatenus non simpliciter sapientiam nominant, sed Salomonis sapientiam; sic, enim, se habent: ET SAPIENTIA MEA PERSEVERAVIT MECUM, quod ad hanc, quam mundanam vocat, spectare videtur. D. Hieronymus contra legit, ut appareat: ET ME DESERUIT SAPIENTIA; nam paraphrasi hunc explanans locum, sic scribit: «Sed quanto ista crescebant, tanto sapientia deerat.» Et Gregorius Ponti similiter; nam dicit: Εἰτρα τυνθάνει, τὸ μὲν τὸ στόχιος ποιεῖται οὐσία, πληθυνεῖ δὲ τὸ τῆς ποιητῆς ἐπιθύμιος (1). Ex quo est verosimile ipsos ἀπότολη legisse pro ἑταῖρη apud hujus libri graecos Interpretes. Sed, certe, exemplaria omnia, tum hebraea, tum graeca, constanter legunt: ET SAPIENTIA PERSEVERAVIT MECUM; et perspicuum est, non de ea sapientia Salomonem agere, quae cum justitia conjuncta est, quaque est vera sapientia, sed eo dicit in mediis voluptatibus retinuisse sapientiam, primum, quod vigeret consilio, ut Olympiodorus ait, et populos subditos

(1) P.P. Matritens. transcribunt hujus textus versionem latinam ex Billio, sic: «Hinc autem contingebat, ut mihi et sapientia immunuoretur, et vitiosas cupiditas cresceret.»

sapienter regeret; deinde, quod voluptatum studium atque cupidio non extinxit in ipso rationis lumen id, quo, quem in locum dejecisset se, postea vidit et animadvertisit. Aut, sine dubio, hoc Salomon dixit eo, quem supra diximus, sensu, quo significaret se abusum fuisse ingenio ac sapientia sua in amplificanda voluptate. Sequitur:

**10.—Et omnia, quae desideraverunt oculi mei, non negavi eis:
neque prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur, et
oblectaret se in iis, quae praeparaveram.**

Ne singula recensendo, quae, voluptatis parandae causa, fecerat, sit justo prolixior, generali sententia complectitur universa. Itaque, dicit: OMNIA, QUAE DESIDERAVERUNT OCULI MEI, NON NEGAVI EIS; ubi oculi pro desiderio, vel potius pro cupiditate et libidine in malam partem ponuntur. Quare statim: NEQUE PROHIBUI, inquit, COR MEUM, QUIN OMNI VOLUPTATE FRUERETUR. Quia, enim, rex erat, et opulentissimus rex, nihil obstabat ipsi, quominus quoties vellet, et quantum vellet, voluptatibus indulgeret. Nec, vero, sine causa addit: ET OBLECTARET SE IN IIS, QUAE PRAEPARAVERAM. Nam saepe contingit, ut qui in adipiscenda voluptate laborant, id postquam consequunti sunt, quod sperabant voluptati futurum sibi, pro sperata voluptate dolores maximos capiant. At hunc non fellit spes, sed voluptas voluptati fuit ipsi, ut commemorat. Commemorat, autem, ob eam causam, ut in judicio, quod de voluptaria vita postea profert, intelligatur sequitus in judicando, non eventum, sed ipsam rem. Sed pergit: ET HOC RATUS SUM PARTEM MEAM, SI UTERER LABORE MEO. Pars hi pro utilitate atque commodo. Nam, quia terrae Hebraeis promisae regio in duodecim partes divisa fuit, quarum partium singulas singulis eorum familiis Deus dedit, eos quando misit in possessionem illius; idcirco, vocabulum pars pro haereditate in Sacris ponitur Litteris, et

ex eo ad id significandum transfertur, in quo quis collatum habet vitæ suæ oblectamentum atque subsidium. Sic in Psalmo quodam (xv) scribitur: *Dominus pars haereditatis meæ; et in alio (LXXII) eodem in sensu: Pars mea, Dominus in aeternum.* Ratus est, igitur, Salomon partem suam esse voluptatibus perfrui, id est, arbitratus est in carpenda voluptate vitam beatam esse sitam; in quem illum errorem voluptates induxerunt suae. Sed revocasse tandem se, rerum, quas adamabat, inanitate perspecta, ipse demonstrat. Nam addit:

II.—Cumque me convertissem ad universa opera, quae fecerunt manus meæ, et ad labores, in quibus frustra sudavram, vidi in omnibus vanitatem et afflictionem animi, et nihil permanere sub sole.

Ex omnibus, quae homines, voluptatibus deditos, ab errore suo revocare possunt, et ad honesti studium traducere, quae multa sunt, et, si rite considerentur, valde efficacia, eo se potissimum inductum fuisse dicit ad eas deserendas: quod, praeterquam quod curas et moerores saepe afferunt, diurnae non sunt, sed citissime semper intereunt; itaque, maximo labore partae, quando teneri creduntur, evanescent. Hac, enim, ratione et alibi saepe Sacrae Litterae humanorum studiorum inanitatem ostendunt, quod mortalia cuncta sint, et brevi extinguantur omnia; Job (xiv) humanae vitae miseriam ejus declarat inconstantia et interitus: *Qui quasi flos egreditur, et conteritur, et fugit velut umbra, et numquam in eodem statu permanet;* et David in psalmo (CXLIII) eodem utitur argumento: *Homo, inquit, vanitati similis factus est.* Cur ita? quia dies ejus sicut umbra praeterirent. Et homines peccatores, quo ostendatur quam miseri sint, dicuntur instabiles ferri, et tandem extingui; David in psalmo (1): *Non sic impii, non sic; sed tamquam pulvis, quem proicit ventus a facie terræ.*

Et ipsi de se, apud Sapientem (*Sap.*, v), sic dicunt: *Et nati, continuo desinimus esse;* et alio in loco: *Spes impii, tamquam larugo, quae a vento tollitur.* Contra justi, quo intelligatur quanta sit illorum felicitas, aeterno permanere dicuntur: *Justi, inquit (*Sap.*, v), in perpetuum vivent, et apud Dominum merces eorum.* Itaque, quae intereunt, inanitas sunt; quae sempiterno durant tempore, vera sunt et solida bona: et causa est in promptu, quia quod non est, id certe nullius putatur esse pretii; quae, autem, interire possunt, quandiu sunt, ad interitum tendunt, id est, se nullius pretii futura esse testantur. ET VIDI, inquit, IN OMNIBUS VINITATEM ET AFFLITIONEM ANIMI, ET NIHIL PERMANERE SUB SOLE. Nam ferri utcumque poterat, molesta interdum ea esse, quod neque parari sine cursu possunt, neque parta sine labore tueri; si, tamen, perennia essent, et semel habitata possideri semper possent. At quis ferat, quae tam magno parantur evanescere et avolare tam cito? Id, ergo, quoniam Salomon vidit, animi sui studium iterum ad sapientiam convertit. Itaque, ait:

12.—Transvi ad contemplandam sapientiam, erroresque et stultitiam. (Quid est, inquam, homo, ut possit sequi Regem, factorem suum?)

PRO TRANSVI, in hebraco: FACIEM MEAM ITERUM CONVERTI, RESPEXI. Ex quo intelligitur intermissum fuisse ab ipso, dum servivit voluptati, studium sapientiae. At illud, quod ait: QUID EST HOMO, UT SEQUI POSSIT REGEM, FACTOREM SUUM, quem sensum, quaeso, habet? Aut quomodo cum superiori conjungitur? Div. Hieronymus sic explanat: convertisse animum dicit ad contemplandam sapientiam, etsi videret Regis, hoc est, Dei sapientia quanta esset, assequuturum esse neminem. Alii dicunt reddere causam, quare, spretis iis, quibus studuerat, quibusque cunctos mortales supererat, deliciis, animum iterum ad sapientiam

appulerit; quippe vidisse nihil (1), quod arte fit, conferri posse cum eo, quod Deus operatur vel in minimis naturae rebus: se construxisse, verbi gratia, Deo templum magnificentissimo opere; id, vero, quantum esse, cum eo collatum, quod Deus in coelo sibi construxit. Dicere, igitur, convertisse se ad studium sapientiae, iis spretis, in quibus, parandae delectationis gratia, tantum laboris insumperat; quod vidisset, quid esset homo, ut REGEM, FACTOREM SUUM, sequi posset, id est, quod cognovisset, non esse mortalium conditionis Dei opes atque magnificentiam, vel minima ex parte, exaequare. Alii, autem, de hebreo sic ista interpretantur: quia quid est homo, ut veniat post Regem, ut cognoscat quod jam fecerunt facientes? et de se rege Salomonem loquuntur asserunt eo, videlicet, sensu, ut doccat tantum a se adhibitus studium in moralis disciplinae cognitione, quantum nemo umquam homo adhibuit adhibitus sit. Nam quis, inquit, est homo, qui veniat post Regem, id est, qui aequae, atque ego profeci, proficiat ipse, ut cognoscat quod jam fecerunt facientes? id est, in cognitione actionum humanarum. Sunt qui isto modo: et me iterum sapientiae dedi, quam videbam mecum perpetuo permansuram; opes, quas paraveram, et copias temporis, quod sciebam fore, ut me illae deserent, et nesciebam ad quem, me mortuo, perventurae essent. Quoniam, inquit, quis est homo, qui veniat post Regem (2)? quod jam fecerunt ipsum, id est, quae ab ipso rege, id est, a me ipso facta et comparata sunt voluptatis et oblectacionis

(1) PP. Matritios. id legunt aliis a codice D verbis, ita scilicet: *Quippe sensus est, nempe quia dicit se vidisse...*; quod sic ad marginem interpretantur: «Haco est, enim, ratio, quare hi dicunt, Salomonem dicere se animum ad sapientiam convertisse.»

(2) PP. Matritenses: «Hanc phrasim hebraeam latinam reddes, sic dicens: *Quoniam quis est homo qui veniat post regem in eo ipso, quod fecerunt manus ejus?* Orationis hujus intelligentia ea est quae proxime subjicitur.»

causa, ad quem, me mortuo, pervenient? Sed et alii sic: sapientiam adamavi, voluptates sprevi, nec sprevi vero, quod earum mihi copia non suspeteret; nam quis est homo, qui veniat post Regem quod jam fecerunt ipsum? id est, quis unquam eorum, qui post me futuri sunt, plura ejus generis aut fecit aut concessit? Alii dicunt suo ipsum exemplo homines voluptarios, ut se revocent ad melioris vitae frugem, horari, sic dicens. Tandem resipui et aliquando ab illis studiis emersi, quod si quis homo post Regem venit, id est, si quis hactenus me sequutus atque imitatus voluptatibus scrvit, is, quod jam fecerunt ipsum, id est, quod jam feci ego, et ipse faciat, meque in viam redument imitetur. Alii, denique, eo referunt, ut iis, qui post futuri sunt, se profitentur fore ducem in hoc vitae itinere, sinuoso atque lubrico, ne errent atque labantur, quasi sic diceret: *Eo studiosius incubui sapientiae, ut et aliis rectum vitae iter demonstrare possem, quod de me conjecturam faciens, plane videam neminem mortalium futurum, qui non qua ego in re lapsus fui, in ea et ipse labatur, ei nisi quis veri lumen praetulerit.*

Sed ut haec omnia probabilius dici possint, tamen ipse puto et nostrum interpretem latine haec recte vertisse, et ea exponi posse simplicius atque commodius. Nam in *enallage* numeri videtur esse, vertique deberi fecit ipsum, et ad Regem, hoc est, ad Deum referri, cui non sine arcana ratione Sacrae Litterae saepe tribuunt verba multitudinis numero. Quod ergo hebratica, verbum de verbo conversa, sonant: *UT VENIAT POST REGEM, QUOD JAM FECIT IPSUM,* id commode noster convertit: *POST REGEM, FACTOREM SUUM.* Quibus verbis significasse Salomonem existimo, se convertisse ad studia sapientiae desiderio cognoscendi quid est homo, id est, cognoscendi quod officium, quaeve artes essent hominie dignae. Nam hominis vocabulum pro hominis officio in hoc libro usurpatur, quale est quod in capite ejus ultimo dicitur: *DEUM TIME, ET MANDATA EJUS CUS-*

TODI: ET HOC EST OMNIS HOMO, id est, hominis proprium officium, hoc est, uti et hispane dici solet: *esto es ser hombre.* Itaque, dicere se comparanda sapientia voluisse cognoscere errores et stultitiam, id est, hominis mores, et majoris explicationis gratia addere: QUID, INQUAM, EST HOMO, id est, repetendo a communi contemplandi supra positum verbum, voluisse etiam contemplari, quod esset homini munus proprium, quodve officium, UT VENIAT POST REGEM FACTOREM SUUM, id est, ut eo functus, demereris sibi Deum possit, hoc est, possit in Dei amicitiam et familiaritatem venire. Sequitur:

13.—*Et vidi quod tantum praecedet sapientia stultitiam, quantum differt lux a tenebris.*

Laudat sapientiam, cuius studium a principio voluptati postposuit. Ut, enim, sanitatis vis gratior est iis, qui bus ex morbo ad sanitatem redire contingit; sic Salomon, post graves vitae errores atque lapsus redeunt ad sapientiam, laetior quodammodo ipsa sapientiae species atque pulchrior videtur; itaque, eam laudat, sic dicens: TANTUM PRAECEDEIT SAPIENTIA STULTITIAM, QUANTUM DIFFERT LUX A TENEBRIS. Sed videamus, lucis ac tenebrarum ratio et natura quae sit; sic, enim, melius quantum sapientia stultitiae praestet, ut praestare dicitur, intelligemus. Lux, prima rerum omnium extitit jussi Dei, nam ut prius coelum extiterit, tamen lux est, de qua primo dicitur (*Genes. 1*): *Ei dixit Deus: fiat lux.* Et *facta est lux;* sic a sapientia ducitur omnium rerum initium. Tenebrarum conditionis nulla fit mentio; sic, erroris sui atque culpae causam in Deum referre nemo potest. Luce, suus cuique color redditur; tenebrae, rerum discrimen tollunt: sic, sapientia rerum a falso distinguit; stultitia, recti et pravi delectum non habet. Appetente luce, ferae sua latibula petunt; eae-

dem tenebris procedunt ad pastum capiendum S. S. E. (1) (*Psalm. ciii*): *Facta est nox: in ipsa pertransibunt omnes bestiae silvae. Catuli leonum rugientes, ut rapiant a Deo escam sibi. Ortus est sol, et congregatae sunt, et in cubilibus suis collocabuntur. Exhibit homo ad opus suum: sic, statim atque sapientiae in animo lumen exoritur, vita, quibus nihil magis ferum est, retro pedem referunt; eadem, autem, se efferunt et apparent, quandocumque stultitia dominatur.* Lucis vocabulum in sacris litteris transferri solet ad legem Dei, ut in illo (*Psalm., cxviii*): *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis.* Ad ejusdem erga homines prudentiam, ut in illo (*Psalm., xliii*): *Dextera tua et brachium tuum et illuminatio cultus tui: quoniam complacuisti in eis;* et in illo (*Job, xxix*): *Quando splendebat lucerna ejus super caput meum, et ad lumen ejus ambulabam in tenebris.* Ad secundos eventus, ad gaudium atque laetitiam, ut in illo (*Prov., iv*): *Justorum, autem, semita, quasi luce splendens, procedit usque ad perfectum diem,* id est, omnia laeta illis, plena gaudio, cuncta prospera et ex animi sententia. Contra, tenebrarum nomen transfertur ad culpam in Deum admissam, ad admissionem divinae gratiae, ad res luctuosas et adversas. Ad culpam, ut in illo (*Coloss., 1*): *Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transluxit in regnum filii dilectionis suea;* et in illo (*I Joann., 11*): *Qui dicit se in luce esse et fratrem odit, in tenebris est adhuc.* Ad animum Dei gratia vacuum, ut in illo (*Prov., IV*): *Via impiorum tenebrosa, id est, gratia destituta, et ideo: nesciunt, ubi corruant.* Ad res adversas, ut in illo (*Thren., III*): *Me minavit, et adduxit in tenebras et non in lucem;* et in illo (*Esa., v*): *Aspiciemus in terram, et ecce tenebrae tribulationis. Cuncta, porro, ista ad quae lucis ad tenebrarum transferri dicimus nomina, sapientiae et stultitiae insunt pro eo, ad quod quaeque earum*

(1) Ita in codice D, fortasse pro: *sicut scriptum est*, ut ea legunt PP. Matritenses.

refertur nomen, ea videlicet cuique. Nam in sapientia, inest custodia legis Dei; in errore et stultitia, transgressio. Sapientum, id est, justorum res Deus curat, impiorum spernit ac negligit S. S. E. (*Psalm. XXXIII*): *Oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum. Vultus, autem, Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum.* Sapientia, autem, cum felicitate conjuncta est, et cum vita beata: *Longitudo, inquit, dierum in dextera ejus, in sinistra ejus divitiae et gloria.* Stultitiae, autem, error agnatus est, et ex adversae res et infelices eventus. Vere, igitur, ut lumen a tenebris, sic distat ab stultitia sapientia. Sed eam, porro, laudat ac dicit:

14.—Sapientis oculi in capite ejus: stultus, autem, in tenebris ambulat.

Simplicissime, sic: sapiens oculis praeditus est; stultus illis caret, et ideo in tenebris ambulat: sapientes vident, stulti caeci sunt. Nam quod dicit: *SAPIENTIS OCULI IN CAPITE EJUS*, id valet: sapiens habet oculos, quorum sedes est in capite; sed est oratio figurata, qualis illa: *et ore loquuta est.* Habore, autem, oculos dicunt figurate, id est, prae-stare judicio, rerum bonarum et malarum cognitione polle-re, praeterita meminisse, futura providere, ratione duci, quo tendat, cognoscere. Sed Patres aliquanto alteri, nec uno modo omnes; omnes, tamen, vere et utiliter. Gregorius Ponti: *IN CAPITE*, id est, in sublimi sui parte et tanquam in specula; prospicit, enim, a longe quos virtutes atque via exitus habeant. Chaldaeus: *SAPIENS CONTEMPLATUR IN PRINCPIO ID, QUOD FUTURUM EST IN FINE.* Alii: *Habet IN CAPITE*, quia in rerum coelestium semper cognitione et contemplatione versatur, qualis ille, qui scripsit: *Conversatio nostra in coelis est*, et iterum: *Quae sursum sunt quaerite, non quae super terram.* At stultus in pedibus, quia caduca-tantum et terrena bona mente versat, quae bona tene-

brae figurate nominantur, quod errorum tenebris eorum animos, qui se amant, involvunt; itaque, ob id *IN TENE-BRIS ambulare* dicitur, ambulare, inquam, non stare tan-tum, aut tenebris circumfusus jacere, quo magis stultitiae vis ostendatur. Qui, enim, se loco non movent, etsi in te-nebris sint, tamen nequam offendunt; offendant, autem, idem et corruant necesse est, iter si noctu faciant. Tales stulti sunt: nihil vident, in tenebris errorum versantur; omnia, tamen, miscent, omnia audent, impetrare a se, ut quiescant, non possunt; itaque, corruunt, et alia aliis sibi accumulant mala. Sequitur:

Et didici quod unus utriusque esset interitus.—15.—Et dixi in corde meo: Si unus et stulti et meus occasus erit, quid mihi prodest, quod majorem sapientiae dedi operam? Lo-quutusque cum mente mea, animadverti quod hoc quoque esset vanitas.

Suspicetur fortasse aliquis ex his verbis, Salomonem sententiam mutasse iterum, et sapientiae studium rursus ut inane abjecisse. Et, certe, ita nonnulli putarunt; sed ut ego iudico, falso; et sane Hieronymus. Primum, enim, Gregorius Ponti, Olympiodorus mutasse animum non indicari censem. Deinde, qui hunc librum de hebreao gracie in-terpretati sunt, sic ista vertunt, ut ex eis mutasse animum non possit intelligi. Quare ex eorum versione, latina ver-sio illustranda et explananda videtur. Occurrit, enim, his verbis Salomon tacitus cuidam quaestioni, causam red-dens, quare quod nunc tantopere laudat, ab ipso olim co-gnatum atque probatum, aliquando tamen abjecerit; vidit, enim, id a se quaeri posse. Itaque, ait se, cum studere sapientiae coepisset, ea ratione de sententiā dimotum ad studia delectationis convertisse animum, quod sibi vi-sum esset similiter evenire omnia sapienti et stulto, simili-ter interire, similiter post interitum utriusque memoriam

extingui. Quare judicasse, quod alii praestaret sapientia, pro labore, qui studiis impenditur, haud fructuosum futurum (1); abjecisse, itaque, tunc ejus studium ob istam causam, quam inanem esse jam, re inclusi examinata, cognoscit. Quis, enim, sanus affirmet sapienti et stulto cuncta aequa evenire? ET DIDICI, inquit, QUOD UNUS ESSET UTRIUSQUE INTERITUS: id est, mihi, studia litterarum ingresso, occurrit sapientes aequa et stultos perire; aut, certe, quomodo graeci Interpretes de hebreao ad verbum verterunt, aequa utrisque evenire omnia. Quod ut occurrit, DIXI IN CORDE MEO: SI UNUS EST STULTI ET MEI, id est, hominis sapientis INTERITUS, QUID MIHI PRODEST, QUOD MAJOREM SAPIENTIAE DEDI OPERAM? igitur, illud abjeci. At postea, LOQUUTUS CUM MENTE MEA, id est, omni ratione melius subducta, animaverit, QUOD HOC QUOQUE, id est, haec persuasio mea de sapientiae studio abjiciendo, quod sapiens cum stulto interiret, ESSET VANITAS, id est, esset impia atque falsa; et cur sit, causam subiicit, dicens:

16.—Non, enim, erit memoria sapientis similiter ut stulti in perpetuum...

Quibus verbis non affirmat, ut nonnulli parum considerate arbitrantur, neutrius memoriam permansuram; sed negat, potius, utriusque memoriae eundem futurum extitum; sapientis, enim, memoriam perpetuam futuram; stultorum, vero, cito extinguendam. Itaque, non dicit: non erit memoria et sapientis et stulti in perpetuum; sed ait: MEMORIA SAPIENTIS NON ERIT SIMILITER UT STULTI, id est, non erit similis; quod ex hebreaco perspicitur, in quo sic

(1) PP. Matritenses: «Hoc sic intellige: Quare ait Salomon se judicasse, se praestare alii sapientia nullum fructum sibi allatum fore pro labore, qui studiis impenditur; hoc est, judicavit hunc laborem fructu vacuum futurum esse.»

ad verbum: QUONIAM NON EST MEMORIA SAPIENTI CUM STULTO, id est, qualis stulto, nam hebreum δι, id est, *cum*, quae conjungit, ea inter se saepe confert, et pro hebreico δ sumi potest, ut appareat in psalmo LXXXII: *Et timebunt te cum sole*, id est, tamdiu te timebunt, quamdiu sol erit. Itaque, perinde hoc est, ac si diceretur hispano: *No es la memoria de el sabio juntamente con la del necio, esto es, como la del necio.* Et subiicit in eamdem sententiam: *Et FUTURA TEMPORA OBLIVIONE CUNCTA PARITER OPERIENT.* Nam repetenda est a communi superior negatio isto, scilicet, modo: *NEQUE FUTURA TEMPORA OBLIVIONE CUNCTA PARITER OPERIENT.* Nam sapientes vigebunt S. S. E. (*Sap. v*) (1): *Tamquam stellae in perpetuas aeternitates; et justi in aeterna memoria erunt*, ut commemoratur in psalmo (cxii), stultorum vero laus extinguetur. Et similiter in eo, quod sequitur: *Et MORITUR DOCTUS PARITER CUM INDOCTO.* Repeti, enim, a communi negatio debet, ut sit: neque moritur, uti ego falso credebam, doctus pariter cum indocto; illius, enim, mors pretiosa est, hujus autem pessima, ut in psalmis (xxxiii, cxv) scribitur. Unde et in hebreao hic γανονία vocula additur, quae rogandi vim habet; itaque, vertas licet: *Et QUOMODO MORITUR SAPIENS CUM STULTO?* quasi dicat: et quomodo verum sit, quod ego falso putabam, aequa utrosque interire? Et, sine dubio, Paraphrastes Chaldaeus, quem ego hactenus sequutus sum, eundem sensum persequitur; sic, enim, dicit: *NAM NON EST MEMORIA SAPIENTIS CUM STULTO IN SAECULO VENTURO, ET POST MORTEM VIRI ID, QUOD FUIT JAM IN DIEBUS EIUS, CUM VENERINT DIES, QUI FUTURI SUNT POST EUM, OMNE INVENIETUR.* ET QUOMODO DICENT FILII HOMINUM, QUOD FUTURUS SIT FINIS JUSTI SICUT FINIS PECCATORIS? Quibus consentanea sunt, quae sequuntur.

(1) Sic, sed textus pertinet ad *Danielem* (xii, 3).

17.—**E**t idcirco taeduit me vitae meae, videntem mala universa esse sub sole, et cuncta vanitatem et afflictionem spiritus.

Id est, ut vidi sine causa sapientiam abjecisse me, quod aequa omnia sapientibus ut stultis evenire falso putasse, statim *taeduit me vitae meae*, id est, ut in hebreao dicitur, *ODIVI VITAM*, eam, scilicet, quam in voluptate posuerat, cum se delicias totum dedit; *ET VIDI MALA ESSE UNIVERSA SUB SOLE*, scilicet, universa, quae, dum cupiditatibus suis serviit, oblectationis causa paraverat; nam in hebreao: *QUONIAM MALUM MIHI OPERA, QUAE FECI SUB SOLE, ET QUONIAM OMNIA VANITAS ET AFFLICTIO SPIRITUS*. Et sequitur:

18.—**R**ursus detestatus sum omnem industriad meam, qua sub sole studiosissime laboravi, habiturus haeredem post me.—

19.—**Q**uem ignoro, utrum sapiens, an stultus futurus sit...

Nam reddit aliam causam, quare opera sua, ea, scilicet, quae voluptatis amplificandae causa fecit, detestatus tandem sit; quareque, repudiatis illis omnibus, se iterum converterit ad studia sapientiae. Causa, autem, est, quod ignoraret quali haeredi ea omnia relicturus esset. RURSUS, inquit, id est, etiam ob istam causam, **D**ETESTATUS SUM quae feci, id est, domos, quas extruxi; pomaria, quae conservi; thesauros, quos congressi; quod ea relicturus sum alteri, fortasse stulto et ingrato et qui, quae ego summo studio paravi, per luxuriam dissipabit ipse. Unde sequitur: **E**T DOMINABITUR IN LABORIBUS MEIS, QIBUS DESUDAVI, ET SOLlicitus fui. Et est quidquam tam vanum? Id est, quo nihil est vanius. Quare addit, quod sibi ob eam rem factum est, convenientissimum esse. Nam infert:

20.—**U**nde cessavi, renunciavitque cor meum ultra labore sub sole.

Id est, errore meo cognito, ab ejusmodi laboribus desisti, quos in aedificando et in re augenda suscepimus maximos. Et causam reddit eamdem, quam supra; sed eam explicat accuratius, sic dicens:

21.—**N**am cum alius laboret in sapientia et doctrina et sollicitudine, homini otioso quæsita dimittit: et hoc quoque vanitas et magnum malum.—22.—**Q**uid enim proderit homini de universo labore suo et afflictione spiritus, qua sub sole cruciatus est?

QUID PRODERIT, id est, quid reliqui hominibus esse poterit, aut, ut in hebreo, **Q**UID EXISTET ILLI; hispane, *que le queda*? quasi ita dicat: Ideo ineptum duco, summa industria partis opibus, parcere eis, ut aliis per otium fruatur, quia ejus industriae fructus non is potitur, qui congressi, sed is, ad quem pervenerunt. Et enarrat quanto cum labore parantur, quo sic magis constet, quam sit ineptum eorum, qui ista parant, studium. Nam dicit:

23.—**C**uncti dies ejus doloribus et acruminis pleni sunt, nec per noctem mente requiescit. Et hoc, nonne vanitas est?

Id est, dies noctesque se cruciat, et inutile labore conturbit, ut aliis postea in utramque aurum securus dormiat; quod, est sane stultissimum. At quod sequitur, quid?

24.—**N**onne melius est comedere et bibere, et ostendere animæ suea bona de laboribus suis? Et hoc de manu Dei est.

Quid, enim, his sibi vult? Nam asoti ista solent, ex quorum Paulus persona: *Comedamus et bibamus; cras,*

enim, moriemur. Et alibi (Sap. II): Fruamur bonis quae sunt, coronemus nos rosis, et non praetereat nos flos temporis. Qui-dam in his non probari luxuriam, sed commendari modicum divitiarum usum affirmant; idque in comparatione ad avaros, qui, quo opibus parcant, suum genium defraudant. Ipse magis probo haec per occupationem dici, et tamquam ex aliorum persona; quod item Olympiodoro videtur, cui etiam in eo sensui suffragantur hebraeae, in quibus ad verbum: *NON BONUM IN HOMINE, QUOD COMEDAT ET BIBAT, ET OSTENDAT ANIMALE SUAE BONUM,* id est, nec etiam est bonum luxuriari opibus; quasi dicat: non, autem, quia avaritiam damno, ideo credi debo luxuriam probare aut in divitiarum profuso usu felicitatem reponere. Nam, certe, ea dono Dei conceditur hominibus, non intemperantia voluptatum adquiritur. Et hoc, inquam, UT VIDI, DE MANU DEI EST. Quod vel ex me ipso discere licet. Nam:

25.—Quis ita devorabit, et deliciis affuet ut ego?

Vel ut hebraice, verbum de berbo: *QUONIAM QVIS COMEDET, ET QVIS SENTIET EXTRA PRAE ME?* Ut si in usu istorum bonorum felicitas sita esset et vita beata, ego futurus essem beatissimus omnium. Sed, certe, in hoc sita non est, sed in sapientia cum virtute conjuncta; quae et donum Dei est, et eam lactitia vera conifatur, sicut contra peccatores homines sequitur miseria, et afflictio, et cura superflua. Siquidem:

26.—Homini bono in conspectu suo dedit Deus sapientiam et scientiam et laetitiam: peccatori, autem, dedit afflictionem et curam superfluam, ut addat, et congreget, et tradat ei, qui placuit Deo. Sed hoc vanitas est, et cassa sollicitudo mentis.

CAPUT III

I.—Omnia tempus habent, et suis spatiis transeunt universa sub coelo.

Quod superiori capite Salomon confirmaverat, studium, quod posuerat in voluptate atque copiis, verae sapientiae, cui a principio studierat, amore postposito, vanum et inutile fuisse, idem adhuc urget et aliis atque aliis argumentis confirmat. Ac, primo, id ex eo docet, quod nulla sit ejus generis res, qua homo per totam suam vitam frui aut debeat aut possit, quod earum quaelibet suum sibi tempus atque opportunitatem vindicet, quae, ubi praeterierit elapsaque fuerit, usui esse desinat, et alias aliis invicem sibi succedant, et his decedentibus, aliae contrariae superveniant, eaque incipiunt esse gratae, prioribus spreptis atque contemptis. In quo et rerum ipsarum inanitas declaratur, et vero ostenditur noster error, qui versare nosmet in hac inconstans rerum malumus, et his inanisimorum studiorum fluctibus quotidie aliud ex alio appetendo agitari, quam in eo nostra studia defigere, quod unum atque idem semper est, quodque ad omnes usus atque casus, ad omniaque tempora est mirabiliter aptum. OMNIA, inquit, TEMPUS HABENT; quasi dicat: etiam ex hoc intelligitis, quam ista bona terrena et caduca bona vana sint, quod corum nullum ad omnes opportunitates temporum utile et conveniens esse potest, sed eorum cuique sua est opportunitas definita. OMNIA TEMPUS HABENT; hebraice: OMNIBUS TEMPUS DETERMINATUM ET TEMPUS OMNI VOLUNTATI SUB SOLE, quo significat ista bona non solum suis ac definitis temporum spatiis singula terminari; sed ea nostro